AUSIÀS MARCH EN ANGLÉS AMB UNA VERSIÓ RÍTMICA DEL POEMA XXVIII: "LO JORN HA POR..."

CURT WITTLIN
(University of Saskatchewan, Saskatoon, el Canadà)

L'estiu de 1996 vaig assistir a una representació al ras del *Rei Lear* de Shakespeare. El director va voler adaptar l'obra "al nostre temps" i va fer que els personatges principals foren agents immobiliaris. Però no va canviar el text, el que va crear confusionisme en diverses ocasions. Hi havia xiquets entre el públic i això em va fer pensar si hi devien poder seguir l'obra. Al final, però, també em vaig demanar fins a quin grau jo mateix havia entés tot el que es deia a l'obra.

Com que la meua sincera resposta va ser que només havia entés cap al 85 %, jo mateix vaig trobar-me una escusa: no importa! Anar a una representació de Shakespeare, amb versos en anglés antic, ha esdevingut un ritus cultural en els països anglòfons.

* Aquest text va ser la comunicació que vaig presentar en anglés al congrés *virtual* que, sobre Ausiàs March, es va celebrar els darrers mesos de 1996, organitzat per Dominic Keown (Fitzwilliam College, University of Cambridge) i Magí Almirall (Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona). El text original es pot llegir a www.uoc.es/ausias/witt2.html.

Aquesta versió és producte de la traducció de Vicent Martines.

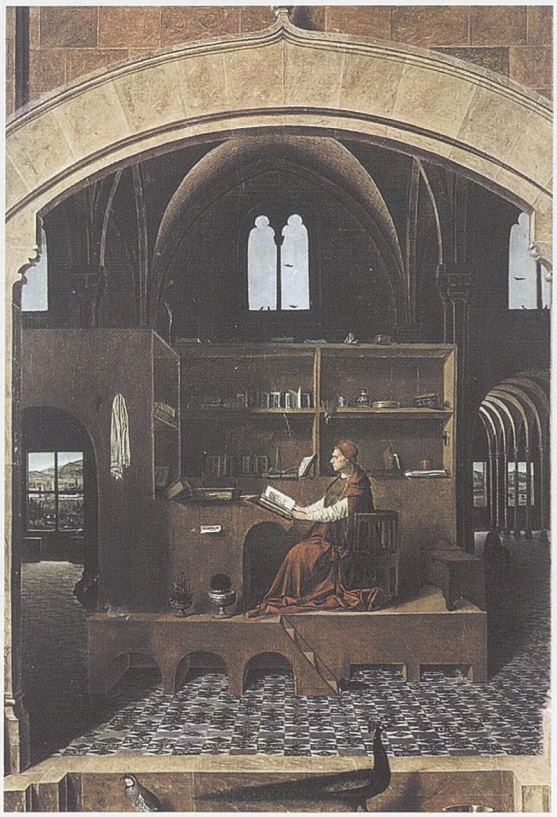

"Sant Jeroni al seu estudi", d'Antonello da Messina (National Gallery, Londres).

Com que el públic està familiaritzat amb els arguments, pot deixar-se portar per l'ambientació, admirar els decorats i el vestuari, la tècnica dels actors, les noves idees del director, i deixar-se arrossegar a una disquisició semiològica/psicològica sobre l'experiència teatral. "Gefühl ist alles, Name ist Schall und Rauch", va fer declarar Goethe a Faust, i volia dir més o menys que "ja va bé que el text provoque els sentiments que volia, allò que concretament diu no interessa tant".

"Presentació de Jesús en el Temple", taula gòtica.

Clar que esperem que els actors entenguen completament el seu text. Un traductor d'un clàssic estranger també ha de tenir un total domini del que va escriure l'autor. Però les traduccions modernes de clàssics presenten un fenòmen força estrany: els lectors de les traduccions tenen un accés més fàcil i més directe al text traduït que no el que els lectors anglòfons tenen del text original, normalment publicat sense notes d'aclariment lèxic a peu de pàgina. Prenguem com a exemple l'escena de les bruixes en *Macbeth*. La gran majoria del públic anglòfon no deu saber què son "greymalkins", però els lectors o espectadors d'una traducció d'aqueixa obra no es quedaran en blanc ací perquè hom hi indica la forma normal i moderna "gats". Els no anglòfons acabaran amb un coneixement millor del text, però l'experiència que tindran amb Shakespeare serà ben diferent de la manera com els anglòfons viuen l'obra. Per tant, ¿hem de tenir dos jocs de traduccions shakespeareanes? ¿Una que siga un estudi i edició lingüísticament coherent, i una altra que produïsca, amb arcaismes lèxics i sintàctics, una experiencia teatral als no anglòfons semblant a la que, a través de l'obra, els anglòfons gaudeixen, o sembla que gaudeixen, veient l'original? Fins i tot si teníem aquests dos jocs de traduccions, cap traductor de Shakespeare veurà la seua faena com un mera crossa per a llegir l'original.

Els traductors d'Ausiàs March probablement podrien aprofitar-se de la reflexió sobre la situació de les traduccions de Shakespeare. Una primera gran diferència, tanmateix, és de mena comercial. Shakespeare és prou famós arreu i pot fer vendre traduccions de les seues obres fàcilment per onsevulla, fins i tot a gent que no les llegiran. March és molt menys anomenat. Els editors de traduccions dels seus versos creuen que el seu mercat es limita a les biblioteques públiques, o potser només a les biblioteques universitàries. Però hi ha tantes biblioteques en els països de llengua anglesa o en els països on l'anglés és la principal via per a la lectura d'escriptors estrangers, que una traducció en anglés de les obres completes d'Ausiàs March esdevé comercialment viable. Ara bé, hauria de ser en un sol volum i satisfer alhora els especialistes en literatura i els que només són "lletraferits" o afeccionats a la poesia.

Crec que això pot fer-se si deixem de banda la fascinació per les edicions bilingües, així com també la creència que una traducció sols ha de ser un ajut per a l'estudi de l'original. Això vol dir que hem de reservar qualsevol mena d'aparat academicofilològic per a les edicions de l'original català i que la traducció ha de fer-se atractiva als no especialistes gràcies a un llenguatge poètic, ritmes avinents i, potser, fins i tot rimes.

Encara no tenim traduccions en anglés de tots els poemes d'Ausiàs March. Moltes de les traduccions fetes de fa temps són en prosa, i segueixen l'estil de les paràfrasis. Això permet traduccions explicatives, justificades com a "ajuts perquè el lector estudie l'original en català". És sorprenent perquè hom no ha provat més sovint traduir Ausiàs March a l'anglés en versos rítmics o potser en rima. Què no creu ningú que March puga interessar a un nombre de lectors més gran, que s'interessen per altres temps, per altres llocs, pels sentiments d'una altra persona? Estic convençut que hi ha aqueixa mena de lectors, però crec que volen versions poètiques, en les quals el missatge d'un poema, els seus "sentiments", tinga més importància que no els contextos històrics, filològics i lèxics.

"Naixement", detall del pretil de l'escala del cor de l'església arxiprestal de Santa Maria, Morella, segle XV.

Prenguem un exemple extrem. El cantant Raimon té un gran èxit amb la música que ha compost per als poemes d'Ausiàs March. Els catalanoparlants gaudeixen en sentir-los encara que, o bé per l'acústica o bé per altres raons, sols puguen arribar a entendre cap al 85% del text. Si algú volia cantar la música de Raimon amb una lletra en anglés, li caldria una traducció d'allò més difícil de fer. L'estructura sil·làbica de l'original s'ha de conservar, els accents dels mots i els musicals han de coincidir. Els sons i els ritmes del text original podien haver influenciat el compositor i la seua música podia no fer gaire sentit si aqueixa base es perdia en la traducció. És clar que no podem esperar que els traductors de cançons en segueixen fil per randa els originals, línia a línia. Han d'entendre clarament tot el contingut del poema, el missatge i el sentiment, i, després, presenten un text que fa el mateix efecte en el públic estranger que l'original en el que comparteix la llengua de l'autor.

Les traduccions d'Ausiàs March que m'agradaria veure se situen entre les versions que hom pot cantar amb la música escrita per a l'original i les traduccions filològiques que només aspiren a ser guies del text català. Sembla que hi cal la col·laboració entre traductors solvents filològicament, un poeta o poetessa –preferiblement famós(a)–, i un editor mamprenedor. La primera fase, és clar, és fer paràfrasis que siguen correctes en tots els detalls. A l'hora d'ara, hi ha qui té la preparació necessària per fer-les. Cada col·laborador podria revisar la faena dels altres. El poeta de l'equip estudiaria totes aqueixes paràfrasis i faria la versió poètica. Els filòlegs intenvendrien si la versió poètica fos massa allunyada de l'original, de tal manera que es fes difícil comparar els poemes temàticament corresponents.

Trobar un poeta així pot ser més difícil que no un editor ric. Podríen fer-ho tots els filòlegs mateixos sense comptar amb un poeta? Potser, però la "poemització" de les paràfrasis és essencial. Faig servir aquest mot –"poemització"– a fi d'expressar la meua creença que no cal nàixer poeta per presentar les idees i els sentiments d'algú altre d'una manera que el públic considere "poètica". Ausiàs March era un geni, la seua vida interior és inimitable, però va donar forma escrita als seus pensaments i als seus sentiments amb les eines de la retòrica, que encara són a la nostra disposició. Ausiàs també va haver de cercar el mot just. No hem de

respectar els ritmes d'Ausiàs March, ni la seua estructura versal, ni els seus esquemes de rima, mentre que el resultat siga "un poema" que tinga l'efecte desitjat, comprovat en diversos lectors a partir de les versions en esborrany. Hom no pot forçar la inspiració poètica, però una gran part de la poesia és talent i destresa. Bona part del que admirem en la poesia es deu més a la repetició de les revisions que no a la inspiració divina.

A les hores d'ara, no és gaire normal que un poeta (anglés) demane ajuda a gent de fora. Però en haver de fer traduccions poètiques dels poemes de March hem de comptar amb el talent de molts col·laboradors. La Internet fa que les consultes siguen tan senzilles com parlar per telèfon. Hi hauria un responsable per a cada poema, en forniria la paràfrasi i ajudaria al "poetitzador". Els col·laboradors podrien fer els comentaris per correu electrònic, proposarien noves idees, indicarien quins passatges de les traduccions d'altres poemes caldria refer, etc.

Tot seguit, vull presentar una versió rítmica del poema XXVIII d'Ausiàs March. No ho hem de prendre com una prova de tot el que acabe de descriure. No presente ni una paràfrasi detallada del poema, ni un registre dels diversos estadis de l'esborrany de la "poemització" que n'he fet. D'altra banda, no hem d'entendre els comentaris que faig després de la traducció com una mostra del que hom hauria d'afegir als poemes en una futura edició en anglés de les *Opera omnia* d'Ausiàs March. Ara com ara, el que més m'interessa és plantejar un debat sobre els temes següents:

1. Pot ser que una sola traducció d'un poema plaga els *ausiasmarquistes* i, alhora, els "amics de la poesia"?

2. Pot ser que les traduccions d'Ausiàs March que semblen guies per a l'estudi de l'original assolisquen aqueix objectiu?

3. Quins avantatges i desavantatges tenen les edicions bilingües?

4. Hi ha mercat per a les obres completes d'Ausiàs March en anglés?, en més d'un volum?, en una edició il·lustrada?

5. Pot fer-se el canvi de les paràfrasis en poesia com un treball en equip? Només els poetes poden fet traduccions poètiques de poemes? Ha de fer-ho només un únic "poeta", a fi d'assegurar un estil i un to coherents per a tota l'*Obra Completa*?

"Venus i Mars", de Sandro Botticelli.
(National Gallery, Londres)

XXVIII

Lo jorn ha por de perdre sa claror
quan ve la nit que espandeix ses tenebres.
Pocs animals no cloen les palpebres
e los malalts creixen de llur dolor.
Los malfactors volgren tot l'any duràs
perquè llurs mals haguessen cobriment.
Mas yo, qui visc menys de par en turment
e sens mal fer, volgra que tost passàs.

E d'altra part faç pus que si matàs
mil hòmens justs menys d'alguna mercè,
car tots mos ginys yo solt per trair-me.
E no cuideu que·l jorn me n'excusàs.
Ans, en la nit treball rompent ma pensa
perquè en lo jorn lo traiment cometa.
Por de morir o de fer vida streta
no'm tol esforç per donar-me ofensa.

Plena de Seny: mon enteniment pensa
com aptament lo llaç d'amor se meta.
Sens aturar, pas tenint via dreta,
vaig a la fi si mercè no·m defensa.

"La Fortalesa", de Sandro Botticelli.

El 1963, Gamel Woolsey ja havia traduït la primera cobla del poema i era inclosa, amb el text català, en el panorama del seu marit, Gerald Brenan, *The Literature of the Spanish People*. El comentari que van afegir, que "No poet except Baudelaire has expressed so well the sense of solitude and deprivation which is the reverse side of love", va animar més d'un lector a voler saber més sobre Ausiàs March. Aqueixa traducció feia així:

The day is now afraid to lose its light,
as the night comes and scatters out its shades.
There are few beasts that do not close their eyelids
and the sick feel an increase of their pain.
Evil-doers wish it could last all year
that their ill deeds might be hidden,
but I live less alone in my torment
and, doing no ill, wish it may pass quickly.

Woolsey & Brenan, al començament, imiten el ritme de l'original. Tanmateix, en els vv. 2 - vv. 4, els accents van sobre mots àtons. A l'inici del v. 5 el ritme es perd. El "it" dels vv. 5 i 8 no té cap referent. El v. 7 rutlla molt bé, però és imprecís en el sentit.

El 1989, Robert Archer va incloure el poema XXVIII en la seua edició *Cinquantavuit poemes*, amb algunes notes. El 1992 va publicar una glossa en anglés d'aqueix poema en la seua bilingüe *Key Anthology of Ausiàs March*. Aqueixa prosificació fa així:

1-8. The day fades in terror as the night draws in, spreading darkness before it. Every small creature keeps a wide-eyed vigil, while the sick must bear redoubled pain. Criminals come out under its cover to work their evil, and wish it could last all year. But not me: for I live in such torment as no other man has ever known, and I do no harm to anyone. I cannot wait for it to pass.

9-16. And yet, were I to murder a thousand innocent men in cold blood, it would be nothing compared to what I do each night, for it is then that I summon all my wits to plot my self-betrayal. Believe me, the dawn brings no respite, for I toil all night racking my brains how best to perform the next day's treachery. Death or the prison cell can hold no fears for the man who like me betrays his own self.

7-24. Envoi. *Prudent lady, I know I have only myself to blame if Love has placed*

his noose about my neck. Nothing can detain me as I follow this straight and certain course. It will soon be all over with me, unless your pity sends reprieve.

El 1994, la revista *Catalan Writing*, distribuïda per la Institució de les Lletres Catalanes, va publicar quatre poemes d'Ausiàs March acarats amb les traduccions respectives a l'anglés fetes per Archer, amb una disposició que imita l'estructura versal de l'original. Observem els canvis següents respecte la traducció de 1992:

...

Under its cover criminals work their evil:
they wish the night could last all year.
Not I: none need fear harm of me, tormented
like no other: I cannot wait for night to pass.

And yet, were I to murder in cold blood a thousand
innocent men, I could do no worse: each night
I summon...
how best to shape...
...
for the man who is his own self's traitor.

Prudent lady, there's only myself to blame
...
The road runs straight, and I do not drag my steps.
My days are over, unless your pity sends reprieve.

Dones de carn i òssos, fent vida quotidiana de llavors. Detall del motiu de les noces de Canà en el "Retaule de la Transfiguració", de Bernat Martorell, 1449-1452 (Catedral de Barcelona).

Aquests canvis semblen que responen a un intent d'una fidelitat encara augmentada, mentre que hi ha un estalvi de mots més gran, principal mèrit d'Archer. La versió de 1992 ja era lliure d'errors, no només des del punt de vista filològic, sinó també quant al to i al sentiment. Tanmateix, Archer la sabia amillorar amb l'omissió de "come out" i "has ever known", amb "night" en comptes dels dos "it" i el "then", torna a posar-hi l'informal "it would be nothing compared to what", substitueix "perform (treachery)" per "shape (treachery)", evita les contraproductives associacions d'idees que hi ha en "I follow this straight course", etc. La versió de 1994 sembla que presenta més passatges rítmics, com ara "The road runs straight" (fixeu-vos en l'al·literació), seguit, però, pel força desigual "and I do not drag my steps".

La qualitat de la traducció d'Archer s'evidencia si la comparem amb altres traduccions del poema XXVIII d'Ausiàs March, com ara la que, el 1978, Pere Gimferrer va fer al castellà en una edició bilingüe; o les versions castellana, francesa i anglesa que acompanyen els cinc CDs de 1993 on hi ha totes les cançons de Raimon. Els vv. 3 i 7 d'aquestes quatre traduccions fan així:

- del v. 3:

a) *de los brutos los párpados se cierran*
b) *pocos animales no cierran los párpados*
c) *peu d'animaux ne ferment leurs paupières*
d) *few animals do not close their eyes*

- del v. 7:

e) *mas yo, que vivo solo y en tormento,*
b) *Pero yo, que vivo sin pareja, en tormento*
c) *mais moi qui vis sans compagnie, dans le tourment,*
d) *but I, who live myself, in torment*

Crec que, el 1579, Jorge de Montemayor ja havia entés correctament el v. 3: "Los animales duermen a porfía". March dóna dos exemples de coses dolentes que passen de nit: els predadors cacen animalons, i els patiments del malalt empitjoren. Ell és malalt d'amor. Sí, hi ha molts animals que dormen de nit, però aquesta obvietat no forma part de les imàtgens del poema. Sí, March es troba sol de nit, però al v. 7 diu que pateix més que aquells animalons i que qualsevol malalt. La resta del poema sembla que presenta menys problemes als traductors, alguns dels quals, tanmateix, amaguen que no l'entenen del tot darrere de la literalitat. Així, per exemple, "living a narrow life", al v. 15 de la traducció del CD de Raimon, imita "fer vida estreta". Gimferrer fa servir una ambigua "afrentosa vida", que no projecta la imatge de la presó tan immediatament com l'original.

Deixeu-me que tot seguit faça la meua pròpia versió del poema XXVIII d'Ausiàs March:

The day's afraid to lose its light
when night draws in and spreads dark shadows.
Most animals are restless, worried.
The sick can't sleep, their aches redoubled.
No-one but thieves are pleased by darkness:
they hope it 'll hide their crimes forever.
But I, no crook, wish it were morning,
worse off than all, suffering much anguish.

No crook I? Worse! To murder thousands
is less a crime than what I am doing:
at night I plot my own betrayal.
All night I force my brain to treason,
to live next day in lies and falsehoods.
Therefore, don't think dawn brings me comfort!
The sick fear death, the thieves dread prison;
nothing stops me, bent on destruction.

My dearest Lady: I keep thinking
how best to beg for Cupid's shackles.
No more deceit. I'll be your servant.
Don't let me die! Please show me mercy!

Miniatura de les *Epístoles elegíaques*, versió francesa feta per Octavien de Saint-Gelais de les obres d'Ovidi (Bibliothèque Nationale, París).

El primer vers és un homenatge a Woolsey & Brenan, tot reduint les seues deu síl·labes a vuit. Tots els altres versos tenen el mateix ritme, però amb una síl·laba final àtona. Que puguem reduir a octosil·làbics els decasil·làbics, que tant s'estimava Ausiàs March, no ens ha de sorprendre. El català pot ser més "curt" que el castellà, però, com a llengua romànica que és, encara resulta "més llarg" que l'anglés (anglosaxó). Així, podem traduir "pocs animals" per "most animals" si eliminem la negació. D'aquesta manera, evitem l'associació que el lector modern pot fer entre "small animals" amb animals domèstics, com ara gats i gossos. Que els "malfactors" es limiten a "thieves" implica una pèrdua, compensada per l'afegitó de "crooks", però la imatge guanya immediatesa.

"No crook I" comporta associacions errònies per a la generació que recorda la mentida del president Nixon: "I am not a crook". Per als iniciats, encara romandrà una broma durant una altra trentena d'anys, quan hom oblidarà la famosa dita de Nixon. La traducció de la segona cobla millor que siga propera a l'original, ja que també deixa perplexos els lectors anglòfons que el que el poeta fa de nit siga pitjor de les accions d'un assassí en sèrie, i el que vol dir amb "treason". L'afirmació que "dawn brings me no comfort" –un vers que he situat després de dos versos sobre la "nit", tot agrupant-ho amb el vers sobre el "dia"– indica, amb l'ús del temps present, que March descriu una

situació en curs (la seua lluita mentre s'enamora) i no la nit en què decideix posar-hi fi (amb la decisió de retre's i declarar el seu amor). Però hom ha de suggerir aquestes dues interpretacions coincidents en la traducció.

Fermesa i equilibri en les línies. Aula Capitular del convent de Sant Doménech de València, *ca.* 1321.

March juga amb el públic (amb ell mateix? *Double entendre* intencionat: "jo solt mos ginys" em recorda massa una certa interpretació dels "i mal protesi nervi" de Dante), lliurant-nos els cruels daltabaixos que travessa. És només en la *tornada*, quan ja hem vist que March anuncia que pensa fer exactament el contrari del que havia dit que havia estat ordint tota la nit, que hi veiem un possible sentit. La "traïció" de què parla March és el fet que encara no ha declarat obertament el seu amor per la seua dama. Com passar encara un altre dia sense participar a terceres persones que ell està enamorat, exigeix algun pla d'autotortura. Tanmateix, amagar el seu amor (com un lladre) i no ser recompensat per obrir el seu amor (la seua malaltia) –i tot caent en les temptacions d'amor carnal a la primera– són totes accions doloroses.

Les comparacions amb altres poemes d'Ausiàs March ens permeten una interpretació de nivell més elevat. "Dia" i "nit" són metàfores per a l'estat d'innocència o de turpitud –segons els criteris del poeta. A la llum del dia, la Raó veu que abandonar-se a les temptacions de la carn és donar-se com presa a animals grans, o caure malalt, o deixar-se encarcerar. Et fas enemic de tu mateix ("donar-me ofensa") si no atens els teus propis bons sentits ("rompent ma pensa") que recomanen mantenir la sexualitat sota control, especialment si la recompensa no justifica que traïsques els teus principis ("no... me n'excusa"). Però ara el poeta anuncia que el seu cos deixarà que siga més fort que la seua voluntat, ja que ha estudiat força la manera que encara pot mantenir controlada la seua ment ("com aptament...").

Fixem-nos que March no diu "He decidit ser el vostre amatent servidor", sinó "el meu cap només pensa com poder sotmetre's millor al jou d'amor". Archer introdueix un tercer tema, "Love has placed his noose about my neck" ("Amor m'ha posat la corda al coll"), que podria fer-nos veure el poeta com un objecte passiu, que no era en l'altra meitat del vers: "I have only myself to blame". Tot el que se suggereix amb l'ús que March fa d'"enteniment" com subjecte gramatical –i amb la repetició, com a rimes, de "pensa"– es perd en la meua traducció. Tanmateix, l'accentuat "I" encara pot permetre el lector a veure l'"megalomania eròtica" del poeta, per citar Joan Fuster. La substitució del *senyal* per un simple apòstrof a la dama és fet a propòsit. Segons la meua opinió, una traducció per al públic en general –per definició, sense notes a peu de pàgina– no és el lloc per ensenyar què és un *senyal*; i, com mostra la traducció que acompanya el CD de Raimon –"Full of wisdom, my mind thinks..."–, la literalitat sols porta a confusions. A més a més, un calc de la construcció "si mercè no·m defensa", "if Mercy does not defend me", necessitaria una nota a peu de pàgina sobre aquest tòpic de l'amor cortés, on el poeta és guiat per l'"enteniment", la dama per "mercè".

Entendre completament el poema XXVIII i el seu autor exigeix comparacions amb pensaments, imàtgens, lèxic, etc. usats en altres poemes. Però el resultat d'aqueixos estudis s'han de presentar en notes a peu de pàgina en edicions de l'original o en estudis independents, i no han de sobrecarregar les traduccions. El traductor, és clar, sap que als vv. 21-24 de la poesia XIII trobem els mateixos mots "treball", "rompre la pensa" –que també rima amb "defensa"– que hem vist en el XXVIII, en el mateix context d'un *debat* entre les "dues natures" d'un poeta, els seus "cors i ànima", els seus "esperit i carn" (XVIII:5-8), els seus "dos grans desigs" (IV:14), el seu "pensament vari" (CXIX:3). El traductor també ha estudiat el poema IV (potser que amb l'ajut de l'article de Panunzio de 1980), on Ausiàs March diu a "Plena de seny" que la disputa entre

el seu "enteniment" i el seu "cors" finia amb la seua decisió d'anunciar a la dama que l'estima com cal ("dretament", sinònim amb XXVIII: 18 "aptament", i el segon sentit de "via dreta" en XXVIII:19). El traductor sap que "esforç" apareix al poema XXVIII: 16 i al XXIX:6, que va fer que Amadée Pagès conclogués que en els dos poemes March (segons la meua traducció) "ha perdut la batalla de no caure sota l'atracció física de la dama", una interpretació que Lola Badia rebutja en un article del 1981. Cal estudiar també el poema XI, ben analitzat per Josep Romeu i Figueras el 1984, que ens mostra el poeta en un moment en què encara té por del dolor i de la "mort" causada pel poder de l'Amor.

Aquestes comparacions poden portar-nos a una millor comprensió de March i dels seus versos, que encara, però, ens causaran considerables frustracions: serà impossible traduir l'obra de March si els mots repetits en català també els hem de repetir en anglés. Serà prou si cada poema pot aparéixer sols en la seua traducció, si cadascun presenta tantes possibilitats d'interpretacions com els originals, si el públic pot entendre'ls i si els agraden sense notes a peu de pàgina.

Conclusió

Frustracions de traduccions: la paraula havia d'eixir! Les frustracions d'haver de decidir entre què és filològicament correcte i el que és poèticament preferible. És el *debat* entre la raó i el cor, la ment i els sentiments. Si aquestes són les frustracions normals entre els traductors, n'hi ha altres provocades pels aspectes pràctics d'haver de portar les traduccions a la premsa. N'hi ha pocs que puguen reivindicar ser especialistes en Ausiàs March, però tots som crítics de traduccions, especialment de les poètiques. La solució pot ser comptar amb un home o una dona poeta de tanta fama que es trobe per damunt de les crítiques, a l'hora de fer poemes de les paràfrasis dels filòlegs. Però sóc pessimista sobre el desenvolupament de la indispensable col·laboració entre poetes i *ausiasmarquistes*. Indispensable perquè les *Complete Works* de March en anglés han de ser no sols poemes *inspirats* per March, tanmateix bells, sinó que realment han de ser capaços d'ocupar el lloc de l'original per als no catalanoparlants, que podran ser entesos en història literària, en poesia medieval, o només mers interessats en els bons llibres. Si potser que hi haja alguns estira-i-arronses entre els autors de les paràfrasis detallades i el(s) "poemificador(s)", com hem previst adés, hi deu haver necessitat d'un àrbitre, un "home bo", algú que decidisca quan s'ha assolit l'equilibri entre el que és desitjable i el que és possible, quan cercar durant més temps sols podria portar a frustracions. Aqueix mitjancer ben bé podria ser l'editor, que podria provar les propostes de versions a una mostra de lectors no gens familiaritzats amb Ausiàs March, representació del que podria ser el públic i la clientela de les *Complete Works*.

"Naixement de la Mare de Déu", de Vicent Massip, del retaule de la Catedral de Sogorb, 1521-1531.

Robert Archer, Arthur Terry i Dominic Keown, en col·laboració amb Purificación Ribes, de l'Instituto Shakespeare, ja fa temps que han traduït cap a la meitat dels deu mil versos que va escriure Ausiàs March. No em sorprendria si encara tinguessen més traduccions amagades. No sé si hi ha cap possibilitat que un editor encomane a algú o altre preparar una edició anglesa de les *Complete Works*. No és el proposit d'aquestes pàgines comparar i jutjar els traductors mencionats, ni em pertoca recomanar-los que formen un equip. Tinc la convicció, totalment justificada, que ja és hora de tenir en compte una edició en anglés de tots els versos d'Ausiàs March. Espere que haja estat possible fer veure que el projectat volum oferisca versions *poètiques*, adreçades a un públic ample d'"amics de la poesia" mentre no siga inútil per als anglòfons entesos. Si la meua versió del poema XXVIII fa que rutlle la bola, haurà assolit el seu objectiu.

BIBLIOGRAFIA

Archer, Robert (ed.), *Ausiàs March: cinquanta-vuit poems*, Barcelona, Ed. 62, 1989.

——, *Ausiàs March. A Key Anthology*, Sheffield, The Anglo-Catalana Society & Interleaf, 1992.

——, "Ausiàs March, an Unfading Voice", *Catalan Writing*, 12 (1994), 9-19.

——, "The Conceitful Structure of Ausiàs March's 'Lo jorn ha por'", *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 12.2 (1988), 191-206.

—— (ed), Ausiàs March, *Obra completa*, Barcelona, Barcanova, 1997.

—— (ed), Ausiàs March, *Obra completa. Apèndix*, Barcelona, Barcanova, 1997.

Badia, Lola, "Lectura del poema XIII d'Ausiàs March", *L'Espill*, 9 (1981), 117-124 [reimprés en Narcís Garolera (ed.), *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 1, Barcelona, Curial, 1982, pp. 136-147].

——, "A propòsit d'una esparsa d'Ausiàs March", *Els Marges*, 22/23 (1981), 19-31 [reimprés en Narcís Garolera (ed.), *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 3, Barcelona, Curial, 1985, pp. 93-111].

Bohigas, Pere, "Entorn de la cançó VI d'Ausiàs March", *Mélanges Jean Frappier*, Ginebra, Droz, 1970, 145-152 [reimprés en Narcís Garolera (ed.), *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 1, Barcelona, Curial, 1982, pp. 127-135].

Bohigas, Pere (ed.), Ausiàs March, *Poesia*, 1, Barcino ("Els Nostres Clàssics", 72), 1952.

Brenan, Gerald, *The Literature of the Spanish People*, Nova York, 1951, pp. 112-117 [reimprés: Harmondsworth, 1963].

Conejero, M.A. & P. Ribes & Dominic Keown, *Ausiàs March. Selecció de poemes/Selected Poems*, 3 vols., València, Instituto Shakespeare, 1986-1989-1993 [que no inclou el poema XXVIII].

Esteve, Lluisa & Laura Ripoll, "Assaig de bibliografia ausiasmarquiana", *Llengua & Literatura*, 2 (1987), 453-484.

Gimferrer, Pere, *Ausiàs March, Obra poètica*, Madrid, Alfaguara, 1978.

Ferrater, Joan, "La vigilia nocturna del amante. Notas a un topos antiguo", dins *Dinámica de la poesia: ensayos de explicación*, Barcelona, Seix Barral, 1968, pp. 119-140.

Fuster, Joan, *Ausiàs March*, València, 3i4, 1982 [reimpressió de la seua antologia poètica de 1959 i del seu article "Ausiàs March, el ben enamorat", *Revista valenciana de filología*].

Montemayor, Jorge de M., traduccions de poemes d'Ausiàs March, Madrid, 1579.

Panunzio, Saverio, "Una cançó emblemàtica d'Ausiàs March", *Homenatge a Josep Maria de Casacuberta, 1. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 1*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980, pp. 197-220 [reimprés en Narcís Garolera (ed.), *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 1, Barcelona, Curial, 1982, pp. 113-126].

Raimon: Integral, cinc CDs amb totes les cançons de Raimon, 1993. El poema XXVIII és la segona cançó del 4t CD. La caràtula conté les versions espanyoles, franceses i angleses fetes per Viviana Narotzky, Janine Lafont i Angela Buxton.

Romeu i Figueras, Josep, "Situació del jo amorós en el cant XI d'Ausiàs March", *Miscel·lània Antoni Maria Badia i Margarit, 1. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 9*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pp. 119-137 [reimprés en Narcís Garolera (ed.), *Anàlisis i comentaris de textos literaris catalans*, 3, Barcelona, Curial, 1985, pp. 73-92].

Ribes, Purificación, *vid.* Conejero, M.A.

Terry, Arthur, *Ausiàs March: Selected Poems*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1976 [que no inclou el poema XXVIII].

"La Sagrada Família", de Rembrandt Van Rijn. (L'Ermitage, Sant Petersburg).